

Zprávy

---

200 let od narození Františka Palackého

V roce 1998 uplyne 200 let od narození „Otce národa“ Františka Palackého, vynikající osobnosti našich národních dějin, ale i kulturních dějin Evropy.

Narodil se 14. června 1798 v Hodslavicích v rodině učitele evangelické školy. František pocházel ze 12 dětí. Proto uživit tak početnou rodinu nebylo pro rodiče snadné. Otec kromě učitelování byl též obecním písařem, krejčím, později rolníkem a obchodníkem. Jako rázovitý písmák vychovával své děti ke skromnosti, pracovitosti a lásce k vlasti. Uvedené vlastnosti vstoupily do vědomí Františka a ovlivnily u vnímavého chlapce jeho charakter a hluboké citění na celý život. Vynikal mimořádným nadáním, což se projevilo tím, že už v pěti letech přečetl celou bibli, jak se uvádí v literatuře.

Otec velmi brzy postřehl, že hodslavická škola už nemůže plně uspokojit Františkovy potřeby, proto jej v r. 1807 dal na německou školu v Kuníně (Kunvaldu), aby si osvojil němčinu a získal vyšší úroveň vzdělání. Její vysokou úroveň zajišťovala hraběnka Marie Valburka Truchsess-Zeilová, roz. Harrachová, která sama na škole vyučovala. Palacký pobyl na škole do r. 1809, jako vynikající student byl zapsán do zlaté knihy ústavu. Tajným přáním otce J. Palackého bylo připravit syna Františka pro duchovní službu v evangelické církvi. Proto nelibě nesl sblížování syna Františka s katolickým kaplanem Turkem ve filantropickém ústavu v Kuníně a raději jej v roce 1809 odvedl zpět do Hodslavic. Filantropický ústav měl vysokou úroveň, byl považován za příliš svobodomyšlný a v tehdejší době nežádoucí, proto byl v roce 1814 zrušen.

Otec vybral pro další vzdělávání chlapce evangelickou školu v Trenčíně. Též k Trenčínu se váže zajímavá příhoda, jak je uváděno v literatuře. Spočívala ve výtce trenčínského měšťana Bakoše, který F. Palackému vytykal malou znalost mateřského jazyka. Tato výtka na Františka nesmírně zapůsobila a reagoval na ni následovně: „Hluboce proniknut jsa studem umínil jsem sobě procvičiti se v češtině, aby se nestalo cos takového ještě podruhé.“ Vlivem četby Jungmannových spisů o českém jazyce a přátelství s P. J. Šafaříkem a dalšími vlastenci probudilo v něm silnou lásku k českému národu

a v práci pro národ nalezl pak smysl svého života. Tím ovšem skryté přání otce nenaplnil.

Po trenčínské škole přešel na přešpurské lyceum v Uhrách, považované tehdy za nejlepší vzdělávací ústav v Rakousku. Vyučovalo se latinsky a německy. Pobyt v Prešpurku, později jmenované Bratislavě, a intenzivní studium rozšířilo jeho vědecké obzory (Kantova filozofie, Herderovo učení a další). Tato studia ještě více posílila Palackého vztah k národu a lidské společnosti. Styk Palackého se slovenskými přáteli P. J. Šafaříkem, J. Kollárem, J. Benediktim a dalšími jej přivedl k poezii a vydání jeho literární prvotiny z roku 1818 „Počátkové českého básnictví, obzvláště prosody“. Po studiích, která dokončil s dvouletým předstihem, působil jako vychovatel ve šlechtických rodinách. Zejména hluboký vztah udržoval s uherskou zemanou slovenského původu Ninou Zerdahelyovou. (Zajímavě o tomto vztahu píše Jiří Morava v knize „Palacký — Čech, Rakušan, Evropan“). Bylo to duchovní přátelství, které Palackému hodně dalo a obohatilo jeho společenský rozhled.

Vedle bohaté činnosti vychovatelské a redaktorské složil s úspěchem závěrečné zkoušky na filozofickém ústavu, který navazoval na lyceum a nahrazoval vysokoškolská studia. Až si pak dělal bilanci svých znalostí, byly mimořádné. Ovládl jazyk a literaturu anglickou, francouzskou, německou, latinskou, ruskou, řeckou a italskou. Částečně zvládl maďarštinu, staroslovenštinu, srbštinu. Jeho další úvahy směřovaly stále intenzivněji k obrodě českého národa. Proto ve svých 25 letech zanechal svého působení v Uhrách a vrátil se do Prahy. Navázal kontakt s významnými osobnostmi jako byl J. Dobrovský, J. Jungmann, šlechtic František Šternberk a další. Záhy se dostal do čela národního hnutí a stal se uznávaným představitelem národa. Královskou společností nauk byl pověřen sepsáním „Starých letopisů českých“. V této době se rovněž zasloužil o založení a vydávání „Časopisu vlastenského muzea“, který redakčně řídil. Rovněž byl v této době jmenován historiografem Království českého a pověřen zpracováním dějin země. To jej podnítilo intenzivně pracovat na dějinách českého národa, které dovedl až do roku 1526. Vyšly v letech 1836 až 1842 nejprve německy a v roce 1848 až 1873 česky v pěti dílech jako „Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě“. Jeho koncepce vycházela z trvalého střetávání slovanského a německého živlu a autoritativní moci katolické církve s demokratičtějšími směry národními (např. husitství). Ke zpracování dějin musel prostudovat na 45 000 archivních materiálových listů v domácích i evropských archivech, z nichž si pořídil na 400 stran textu pro využití při práci na dějinách. Tímto obrovským dílem vrátil národu sebevědomí, zralost a připravenost k obnově Československého státu, realizovaného v roce 1918.

Velkou pomocí v jeho práci mu bylo šťastné manželství s Terezií Měchurovou, uzavřené v roce 1827, ze kterého se narodily dvě děti. Tímto sňatkem byl Palacký zajištěn i hmotně a mohl se intenzivně věnovat vědecké práci.

Významná byla i jeho činnost politická. V červnu 1848 předsedal Slovanskému sjezdu v Praze a byl považován za vůdce českých poslanců na zasedání Ústavodárného sněmu ve Vídni a později v Kroměříži. Po porážce revoluce se stáhl do ústraní. Do politiky se vrátil po odstranění bachovského absolutismu a stal se od 18. 4. 1861 členem pánské sněmovny.

Jako představitel českého národa se zasloužil o založení Matice české, zřízení Národního divadla a o rozvoj dalších aktivit. Zvláště významným počinem bylo rozpracování myšlenek „austroslavismu“. Ve svém díle „Idea státu Rakouského“ rozpracoval návrh federace pro všechny národy Rakouska v roce 1865. Jeho návrhy však nebyly akceptovány a Rakousko přijalo model dualistický v roce 1867, podle kterého byli rakouští Slované podřízeni Vídni nebo Budapešti. Zklamání Palackého bylo veliké a z této doby je znám jeho výrok „Byli jsme před Rakouskem a budeme i po něm“. Na protest odjel se skupinou vlastenců do Moskvy na Všeruskou etnografickou výstavu, kde jednal se zástupci slovanských národů o další spolupráci.

Na závěr můžeme říci, že dílo Františka Palackého, které pro český národ vykonal, je obrovské. Naše slova jsou jen malým poděkováním velikánu, kterými jsme si připomenuli obě významná výročí. Zemřel 26. května 1876 v Praze a k věčnému odpočinku byl uložen do rodné hrobky v Lobkovicích.

Ladislav Polášek

Z literatury o Františku Palackém doporučujeme např.

MORAVA, J. *Palacký — Čech, Rakušan, Evropan*. Ostrava, 1994.

BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin, Fr. Palacký*. Olomouc : Alda, 1995, s. 266.

Aktuální stav výzkumu a perspektiva jeho vývoje v Ústavu dějin osvěty a výchovy Vratislavské Univerzity

Oblast výzkumné problematiky, kterou se zabývá vratislavská vědecká obec historiků osvěty, je poměrně široká. Na rozdíl od jiných vědeckých středisek, jejichž činnost je spjata s místem jejich působení, neomezuje se její výzkum ani místně, ani časově. Příčiny takového stavu bychom pravděpodobně našli v rodinných tradicích každého z pracovníků, pocházejících (ve druhé nebo třetí generaci) z různých oblastí druhé republiky.

O šíři výzkumných úkolů se zasloužila profesorka Miroslawa Chamcowa,

kteřá se o své žáky diskrétně stará a umožňuje jim svobodně se rozvíjet a samostatně vědecky pracovat. I když pro každého badatele je těžší zápasit s vlastním vědeckým problémem, konfrontace s pracemi kolegů přináší hodně tvůrčích zkušeností.

Nejhlouběji do dějin polské osvěty sahá Roman Stepien, který se zabývá piaristickým školstvím v 18. století. Soustřeďuje se hlavně na práci řeholních osvětových institucí a na spolupráci kněží-učitelů s Komisí národního vzdělávání (to bylo jakési první polské ministerstvo školství) a zároveň její přínos pro rozvoj polské kultury vědy. Pedagogické ideály uplatňované v piaristických kolegiích po reformě Konarského se staly základem pro výchovu k vlastenectví a občanství Poláků během let nesvobody v záborech. Staly se rovněž jiskřičkou naděje v myšlení lidí organizujících velké změny a národní povstání. Důsledkem boje za nezávislost byla mnohá represivní opatření okupačních mocností, z nichž nejcitelnější bylo vyhnanství Poláků na Sibiř.

Problematikou polských vyhnanců na Sibiři v 19. století, o níž se stále otevřeněji mluví, se zabývá Barbara Jędrychowska. Předmětem jejího zájmu se stala především kulturně-osvětová a samovzdělávací činnost sibiřských vyhnanců. První etapu výzkumu ukončila doktorská disertace s názvem Pedagogicko-osvětová, opatrovnická a kulturní činnost polských politických vyhnanců na Sibiři v letech 1830–1883. Pokračováním a zároveň doplněním již dosažených výsledků výzkumu bude (ve spolupráci s Ústavem dějin PAN ve Varšavě) ukázat širší obraz života vyhnanců na základě materiálů ze sibiřského místního a ruského ústředního tisku, a také činnosti katolického duchovenstva, které představovalo nemalé procento vyhnanců, a jeho vliv na civilizační proces na Sibiři.

Specifikum života v záborech záviselo do značné míry na politice okupační moci. Těžkosti při organizování školství a restriktce vedené proti těm, kteří zaváděli národní prvky do vzdělávacích programů, byly nejméně citelné v oblasti Galicie, zejména ve druhé polovině 19. století, po zavedení autonomie, která umožňovala všem zemím patřícím do rakousko-uherské monarchie svobodnější rozvoj. Doba autonomie otevírala jedinečné perspektivy organizaci osvěty. Kromě základních škol, učilišť a gymnázií začaly vznikat soukromé všeobecně vzdělávací školy pro ženy, které umožňovaly mnohem širší vzdělání než dosud mladým ženám — budoucím matkám, vychovatelkám a učitelkám. Jejich hlavním cílem bylo vzbudit a upevnit u žákyň vlastenectví a připravit je k co nejlepšímu plnění povinností vůči rodině a společnosti, zejména proto, že byly považovány za generaci, která bude muset vybojovat a obnovit nezávislé Polsko.

Organizací a činnostmi soukromého ženského středního školství se zvláštním důrazem na přínos této instituce do společensko-kulturního života Ga-

licie v době autonomie, se vědecky zabývá Aleksandra Bilewiczowa. Výsledkem její práce, čerpající z bohatých archivních rešerší (i zahraničních), byla doktorská disertace *Soukromé střední všeobecně vzdělávací školství pro ženy v Galicii v letech 1867–1914* publikovaná v roce 1997.

Proces pomalé a nepřilíš rozsáhlé feminizace veřejného života na přelomu 19. a 20. století se stal dalším předmětem zájmu A. Bilewiczové, která na základě studia vzpomínkových materiálů chce zmapovat vliv obecnějšího vzdělání žen na jejich společenské a pracovní postavení, a také na jejich úlohu v manželství a v rodině.

Změny ve veřejném životě, projevující se mimo jiné větší zaměstnaností matek, daly podnět ke vzniku odpovídajících pečovatelských a výchovných institucí, které se staly doplňkem běžného pedagogického procesu. Problém vzniku těchto pracovišť se stal zajímavým východiskem výzkumu Anny Haratykové. I přes neexistenci historiografických prací na toto téma výsledky jejího úsilí alespoň zčásti prohloubí a utřídí znalosti týkající se péče o zanedbané a opuštěné děti. Za zmínku stojí to, že těžká ekonomická situace v Galicii a bída jejích obyvatel, o které se už tolik napsalo, nevedla k rezignaci, ale naopak k boji o přežití. Důvodem toho byl například vznik řady dobročinných sdružení a institucí a různých forem pomoci zaměřené na děti a mládež. Síť pečovatelských, výchovných a vzdělávacích pracovišť zakládaných v Galicii vládou, církví a soukromými mecenáši se stala základem osvětového systému v nezávislém Polsku.

Tématu týkajícího se výstavby systému osvěty v legislativní činnosti Ústavodárného sejmu (1919–1922) se ujala Jolanta Szablicka-Zakowa. Ústavodárný sejm je zajímavým objektem výzkumu vzhledem k významu, který měl v prvních letech nezávislosti druhé republiky v politickém životě. Pro historika osvěty je zajímavé především to, zda v době, kdy se sejm věnoval především otázkám obrany, vzhledem k probíhajícím válkám a neustálým hranicím a také vzhledem ke komplikovaným záležitostem politickým, státním a hospodářským, zbývalo místo pro debaty o školství a zda výsledek těchto debat dal právní základ pro provedení unifikace školství na územích bývalých záborů a výstavbu osvětového systému, který by byl vhodný pro potřeby obnovujícího se státu. V bohaté literatuře týkající se parlamentarismu druhé republiky není dosud práce, která by komplexně a analyticky pojednávala o problematice osvěty v sejmu. (Tuto mezeru částečně zaplní kniha J. Szablické-Zakové „Školství a osvěta v Ústavodárném sejmu druhé republiky“, která je připravena do tisku v sejmovém nakladatelství.) V historicko-osvětových publikacích, pojednávajících o různých typech školství či ukazujících syntézu dějin osvěty v době druhé republiky, autoři sice

věnují pozornost nejdůležitějším událostem spojeným s legislativou školství, ale spíše výběrově.

Politické podmínky PLR nedovolovaly otevřeně psát o mnoha problémech, platil „jediný správný“ pohled na věc, nebyl ani přístup ke zdrojům, zvláště zahraničním. Často to vedlo k deformacím a tendenčním hodnocením.

Nynější výzkumy školské a osvětové problematiky v parlamentu druhé republiky v letech 1922–1939 jsou vedeny ve dvou směrech:

1. výzkum vlivu osvětových koncepcí, vládních a stranických programů, politických skupin a učitelských organizací na práci parlamentu v oblasti osvětového systému druhé republiky,
2. výzkum právně-politických aspektů školských a osvětových problémů.

Očekávaným výsledkem prováděných výzkumů bude určení vlivu politických a mocenských podmínek na podobu školské legislativy, vlivu ekonomické situace státu na realizaci předpokladů osvětového systému, a také odpověď na otázku, do jaké míry se bral zřetel na požadavky učitelské obce při práci parlamentu.

Osvětový systém druhé republiky byl rovněž předmětem vědeckého výzkumu Stefanie Walasekové. Svou práci autorka začala od zpracování osudu středních škol v období první světové války a prvních letech druhé republiky, které historikové osvěty opomíjeli. Nabízí komplexnější obraz fungování školství (po organizační stránce), a více než dosud věnuje pozornost středoškolským programům a koncepcím. Výsledky výzkumů vedených S. Walasekovou dokazují rovněž, jak velký byl vklad ministerstva, univerzitní obce, středoškolských učitelů a učitelských sdružení do dalšího vzdělávání kádrů všeobecných škol a jaké úsilí vyvíjely osoby, které se procesu dalšího vzdělávání účastnily.¹ Je třeba zdůraznit, že středem pozornosti vědeckého zájmu S. Walasekové se stalo nejen polské školství, ale také vzdělávání národnostních menšin obývajících především severovýchodní oblasti druhé republiky. Díky přístupu k bohatým archivním materiálům států bývalého SSSR, se výzkumy S. Walasekové soustřeďují také na popis stavu školství ve východním pohraničí druhé republiky.

Vhodná příprava pro život budoucích generací Poláků, to není jen školní výuka, ale také výchovná činnost mnoha místních organizací. Oblastí, kde se prolínaly kultura polská, německá a ruská, které měly velký vliv na obyvatelé někdejších záborů, bylo Velkopolsko. Těmito problémy se zabývá Mirosław Piwowarczyk. Snaží se zmapovat proces utváření společenské a kul-

¹ Stať S. Walasekové Účast polského učitelstva všeobecných škol na doplňování vzdělávání učitelů ve Vyšších učitelských kursech v letech 1918–1939 byla publikována v Pedagogické orientaci č. 21/96. (Pozn. red.)

turní aktivity místních společenství. Když se už autor do této nesnadné a dosud nezpracované problematiky pustil, jistě se mu podaří ukázat úlohu společenských a kulturních aktivit s přihlédnutím k historickému období a specifikům území, a také k intenzitě, jakou měnící se historické podmínky působily na rozsah a kvalitu těchto aktivit.

Výsledky svých výzkumů Ústav dějin osvěty a výchovy představuje v početných pracích vydaných vratislavským univerzitním nakladatelstvím a jinými nakladatelstvími doma i v zahraničí.

J. Szablicka-Zakowa, A. Haratykowa

Spolupráce Ústavu dějin osvěty a výchovy Institutu Pedagogiky Vratislavské univerzity s vědeckými zahraničními centry (1989–1997)

Společně s novou politickou situací, která nastala v Polsku po roce 1989, otevřely se nové a značně širší příležitosti k vědeckovýzkumné spolupráci s vědeckými centry v Evropě. Tato spolupráce v případě Ústavu dějin osvěty a výchovy Institutu pedagogiky Vratislavské univerzity je organizována v naprosté většině v rámci uzavřených dohod mezi Vratislavskou univerzitou a zahraničními univerzitami.

Se zřetelem na témata výzkumných prací, jichž jsme se ujali v našem Ústavu, navázali jsme vědecké kontakty zvláště s vědeckými centry v Lotyšsku (Riga), Litvě (Vilnius), na Ukrajině (Lvov) a v Rusku (Petrohrad). V roce 1995 začala spolupráce s Masarykovou univerzitou v Brně.

Při pobytech v těchto centrech se realizuje různorodý program vědeckovýzkumné práce, a to:

- archivářsko-knihovnické rešerše,
- přednášky, zprávy, referáty,
- účast na vědeckých shromážděních na úrovni institutů (ústavů, kateder),
- diskuse a výměna zkušeností z okruhu diskutovaných výzkumných problémů,
- výměna informací a zkušeností týkajících se problémů pedagogického vzdělání, programů výuky dějin výchovy, učebnic.

Kontakty s výukovými zahraničními centry zahájil náš Ústav v roce 1989 třítýdenním výjezdem do Rigy. Druhý pobyt v Rize se uskutečnil o dva roky později. Pobyt v Rize byly určeny pro archivářské rešerše ve Státním lotyšském historickém archivu, který obsahuje materiály týkající se polského

školství a osvěty v Lotyšsku v letech 1918–1940, a také jednotlivých dokumentů z let 1939–1940 v Archivu říjnové revoluce a výstavby socialismu (dnes již neexistujícího), které se týkaly problémů polského školství a osvěty.

Vědecké kontakty s Vilniusem navázal náš Ústav v roce 1991, zvláště s Pedagogickou univerzitou a Polskou univerzitou v rámci Sdružení polských vědců v Litvě. Spolupráce se uskutečňuje v rámci smlouvy mezi univerzitami. Z vilniuským střediskem spolupracují na stálý úvazek tři osoby z našeho Ústavu a realizují témata:

- Školství na litevsko-běloruském území v XIX. a na začátku XX. století.
- Piaristické školy na území Velkoknížectví litevského v letech 1684–1794.
- Osvětová a kulturní činnost Poláků deportovaných na Sibiř ze severozápadní části země v letech 1830–1883.

V rámci těchto témat se zpracovávají knihovnické a archivářské rešerše v Litevském historickém archivu, v knihovně Litevské akademie věd (dříve Knihovny Wróblewských), a také v knihovně Vilniuské univerzity.

Program vědeckovýzkumné spolupráce s Vilniusem zahrnuje také naši účast na vědeckých zasedáních, přednáškách a konzultacích. V roce 1992 vyhlásila Katedra pedagogiky Ústavu slavistiky Pedagogické univerzity cyklus přednášek (22 hodin) z pedagogiky a zorganizovala konzultace (s naší účastí) pro řádné a dálkově studující posluchače, kteří se připravují k diplomovým zkouškám.

V letech 1992 až 1994 naši pracovníci přednesli referáty na vědeckém zasedání „Věda a kvalita života“, kterou zorganizovalo Sdružení polských vědců v Litvě.

Příležitost spolupráce s lvovským střediskem využili dosud tři spolupracovníci našeho Ústavu, kteří vycestovali v letech 1992, 1993, 1996 a 1997. Zaměřují se především na knihovnické a archivářské rešerše v Ústředním historickém archivu, Okresním archivu, ve Štefánikově lvovské vědecké knihovně a v Akademii věd Ukrajiny (dříve Knihovna Ossolinských). Jde o tato individuální témata:

- Polské a ukrajinské střední školy v době druhé polské republiky.
- Formy péče o sirotky a opuštěné děti v době samostatnosti Haliče (1867 až 1914).
- Soukromé a střední, všeobecně vzdělávací ženské školství v Haliči v letech 1867–1914.

Navázali jsme také styky s Katedrou pedagogiky Lvovské univerzity, vedenou profesorem Klosem. Zúčastňujeme se setkání zaměřených hlavně na výměnu zkušeností v oblasti pedagogického vzdělávání.

Organizačně nejobtížnější jsou kontakty s Ruskem, v našem případě s Petrohradskou univerzitou. Každá služební cesta v rámci smlouvy vyžaduje

dlouhodobou přípravu pobytu (někdy takřka s ročním předstihem) a zaslání tzv. pracovního programu s podrobným popisem tématu výzkumu, plánem vědecké práce a seznamem institucí, jejichž služeb plánujeme využít (přesné názvy knihoven a archivů).

Možnosti spolupráce s Petrohradem využívají v našem Ústavu dva spolupracovníci. Od roku 1995 v rámci smlouvy mezi univerzitami jsme vyjeli na tři individuální služební cesty; na letošní červen plánujeme společnou služební cestu na mezinárodní konferenci Římsko-katolická církev v Rusku a Polsku — historie a současnost.

Pobyty v Petrohradě se zaměřují hlavně na knihovnické a archivářské rešerše v Historickém archivu Ruské federace, Státním ústředním historickém archivu, Státní veřejné knihovně Saltykova-Ščedrina, a také v knihovně Akademie věd v rámci práce s tematikou:

- Střední školy ve školním okrsku vilniuském a řížském 1865–1914.
- Polští vyhnanci na Sibiř v letech 1830–1883.

V roce 1995 dala naše univerzita podnět ke kontaktům s Masarykovou univerzitou v Brně. V rámci uzavřené dohody jsme se ujali vědeckovýzkumné spolupráce s Ústavem pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

V rámci prvního pobytu v Brně v roce 1995 jsme uskutečnili archivářské rešerše v Moravském zemském archivu, stanovili jsme společné výzkumné problémy a vyměnili si zkušenosti z plnění programů a pedagogické výuky.

V roce 1996, během další služební cesty do Brna, pokračovaly společné výzkumné práce, naši pracovníci pronesli několik přednášek, navázali jsme spolupráci v ediční činnosti. Hlavním tématem společných výzkumů jsou problémy spojené se změnami v osvětě a školství po roce 1990 v České republice a Polsku v kontextu evropské integrace, naše očekávání a obavy.

Díky našim kontaktům s vědeckými centry v zahraničí vzniklo mnoho zajímavých a hodnotných výzkumných projektů. Většinu prací jsme publikovali jak v našich, tak v zahraničních nakladatelstvích.

B. Jędrychowska, M. Piwowarczyk

Akutální otázky řízení školství

V loňském roce byl realizován na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity rozsáhlý výzkum, který byl vyvrcholením předchozí několikaleté výzkumné práce, zejména na Katedře řízení. Osm let po sociálně ekonomických přeměnách v naší zemi byla vhodná doba ke zhodnocení změn v řízení školství ČR. Zhodnocení tak složitého a početného silného systému

vyžadovalo mnohostranný přístup, především shrnutí poznatků a názorů zainteresovaných osob, zejména učitelů, ředitelů škol i nepedagogických pracovníků z různých druhů škol a zařízení, na fungování dosavadního systému a na jeho další rozvoj a rovněž zjištění názorů starostů, členů zastupitelstev i pracovníků obecních úřadů různě velkých obcí na to, jak plní své povinnosti při provozu škol, i na možnosti převedení správy škol na obce. Podařilo se shromáždit vyjádření okresních institucí, profesních pedagogických asociací i vysokých škol a výzkumných ústavů k aktuálním i perspektivním problémům školství.

Mezi poměrně úspěšné změny patří obsazení míst řídicích pracovníků novými silami. Mezi změny, které vyžadují korekci, patří benevolentní zřizování středních škol. Místo vytvoření konkurenčního prostředí došlo v některých případech i ke snížení kvality studia. Síť středních škol se proto postupně optimalizuje. S novým územním uspořádáním se předpokládá přesun kompetencí ve správě středních škol na krajský stupeň. Mezi nezládnuté úkoly patří například systém dalšího vzdělávání učitelů a ředitelů škol, což brání do jisté míry v rozvoji vzdělávací i výchovné práce.

Hlavním výsledkem široce založeného dotazníkového výzkumu je to, že dosavadní systém celkem splňuje požadavky zmíněných skupin respondentů. Školy, které nejsou právními subjekty (a těch je většina), požadují posílení primární pedagogické činnosti středního (okresního) článku řízení. Obce vidí nutnost vyjasnění vztahů při dvoukolejné financování škol.

Dalším zdrojem poznání byly naše tradice. Ty deklarují osvědčenou dělbu práce mezi školou a obcí: škola je profesní vzdělávací a výchovnou institucí, obec je zřizovatelem mnoha škol, participuje na personálním obsazení jejich vedení a hlavně pečuje o provoz školy. Obec má však možnost ovlivňovat všechny stránky činnosti školy v radách škol a v okresních školských radách. Aby tyto samosprávné školské orgány zkvalitnily svou činnost, se stává naléhavou výzvou do příštích let v souvislosti s prohlubováním demokracie v celé společnosti. Zatím jsou rady škol zřízeny jen asi na pěti procentech škol. Snahy o překotný převod škol do kompetence obcí podle severoevropského vzoru, jak to bylo vícekrát zmíněno v médiích, nenašly u škol, obcí, okresních institucí ani u dalších skupin respondentů pozitivní odezvu. Nejsou pro to organizační podmínky, protože porevoluční proces rozdrobení obcí v ČR je protisměrný integračním tendencím v Evropské unii. Zatímco škola má hlavní úkol ve školní výchově, obec má obrovský prostor v mimoškolní výchově. Právě ta se stává úzkým profilem budoucího rozvoje. Máme na mysli soustavná opatření proti rozšiřování drog u mládeže nebo proti růstu její kriminality. Preventivně musíme počítat také i se sociálními důsledky, eventuálně s vyšší nezaměstnaností mládeže.

Nejvíce strukturálních změn při transformaci českého školství bylo na středním stupni řízení. Proto klíčovou součástí výzkumu bylo zjištění názorů a širších souvislostí k opodstatněnosti existence školských úřadů. Ta byla potvrzena výraznou převahou respondentů nejen ze školských institucí, ale i z obcí a dalších zkoumaných subjektů. Náplň práce školských úřadů byla kladně hodnocena v ekonomické, správní a personální rovině a jen částečně v kontrolní činnosti. Řešitelský tým zkoumal i skutečný stav podmínek práce okresní školské správy. Porovnáním počtu pracovníků okresních úřadů a dalších organizací státní správy v okrese bylo zjištěno, že tyto úřady (okresní, finanční, katastrální, pracovní a sociální) početně vzrostly. Školské úřady naopak „zeštíhly“ od roku 1990 přibližně o čtvrtinu, přestože nároky na složitost a rozsah práce se zvýšily. Patří mezi nejmenší organizace státní správy v okrese, přestože počtem pracovníků škol, které spravují, náleží mezi největší organizace.

Po roce 1990 byl u nás zaveden odvětvový způsob řízení školství, který se podle převažujícího počtu respondentů osvědčil pružnějším a kvalifikovanějším rozhodováním i odstraněním parazitních činností. Územní řízení školství by mělo výhodu v těsnější koordinovanosti s jinými odvětvovými státní správy (finančním úřadem, úřadem práce), pokud by také tyto úřady byly integrovány společně v územním celku.

Zabývali jsme se i vnitřní strukturou školské správy na okresním stupni. Po roce 1990 se odbory školství bývalých ONV a KNV rozdělily do dvou útvarů: České školní inspekce a školských úřadů. Mnoho podnětů upozorňuje na potřebu řešení vztahů školských úřadů a školní inspekce a také pedagogických center jako podmínky efektivnější práce regionálního školského managementu. Pozitivní je navrácení gesce MŠMT ČR v řízení středních odborných učilišť, rozšíření ještě o zdravotnické školy.

Tyto a další závěry dílčích analýz umožnily zamyslet se nad strategií dalšího rozvoje řízení školství v druhé etapě transformace. V ní půjde o strukturální, kompetenční, legislativní i další korekce porevolučního vývoje školství. Potřebné je také dopracování slabých míst, kterým nebyla, resp. nemohla být věnována potřebná pozornost, jako je systém dalšího vzdělávání pracovníků školství, provázaný informační systém na všech úrovních nebo využívání finančních, evaluačních a ekonomických nástrojů ke zkvalitnění rozhodování a efektivnosti školství.

V nejbližším období se rýsují výrazné změny vnějších faktorů, které řízení školství podstatně ovlivní. Je to především předpokládaná reforma státní správy. Nazrává dále politická vůle zřídít vyšší územní samosprávné celky, na což by odborné rezorty, včetně školství, měly být připraveny. Pokud budou zřízeny kraje/země, uvažuje se o útvaru, který by na stupni vyššího

regionu řídil střední školy, vyšší odborné školy a některé typy speciálních škol s větší spádovostí. Byly by i přirozeným místem pro další vzdělávání, odvolací řízení a inspekci zmíněných škol. Většina respondentů se přitom nedomnívá, že by se současně měly zrušit školské úřady. Okresní článek by měl těžiště ve správě základního školství, pro něj by kraj/země byly příliš vzdálené.

Vyústěním výzkumu je konstrukce modelů příštího optimálního uspořádání. Byly navrženy dva základní modely organizačních struktur systému řízení školství ČR: odvětvový a územní. Odvětvový model využívá osvědčených porevolučních změn s jistými korekcemi, které se projevily jako potřebné, zejména ve vnitřní struktuře regionální školské správy. Analýza totiž signalizuje vážnější problémy v řídicím cyklu plánování — organizování — kontrola (inspekce). Model má dva střední články řízení, které odpovídají principu subsidiarity a středoevropské skutečnosti (tj. ve státech Evropské Unie v Rakousku a Německu, které s námi sousedí). Zaručuje potřebnou míru profesionality, počítá s tradiční dělbou práce s obcemi a předvídá posílení samosprávných školských orgánů. Na základním stupni řízení — na školách — ponechává prostor pro potřebnou úroveň autonomie včetně menších škol bez právní subjektivitu.

Územní model řízení zvyšuje úlohu obcí, okresů a krajů ve správě školství nejen v provozních, ale i pedagogických, správních a personálních otázkách. Má však jen nepatrnou podporu pracovníků škol i obcí a také dalších významných aktérů, participujících na řízení vzdělávání. Nevýhody převodu škol pod správu obcí silně převažují nad přednostmi. Jak obce, tak i vzdělávací instituce se obávají hlavně nerovnoměrné daňové výtěžnosti obcí na spolufinancování škol a uplatňování nežádoucího lokálního politického ovlivňování. Znamenal by změnu se značnými personálními, materiálními a kompetenčními problémy s nejistým efektem, protože do konce století nebudou pravděpodobně pro tento model vytvořeny podmínky, zejména organizační. V porevolučních létech došlo totiž u nás k rozdrobení obcí, což je protisměrný proces jejich integrace ve státech Evropské unie.

Metodologicky bylo využito souboru odpovídajících výzkumných metod, jako je historická analýza, komprace se zahraničím nebo prognóza vývoje vnitřních i vnějších faktorů. Velká práce byla věnována empirickému výzkumu, který se počtem respondentů (téměř 2500) i vybraných souborů (8) stal jedním z největších porevolučních výzkumů v řízení školství u nás. Výzkum sekundárně umožnil osloveným respondentům, konzultantům a účastníkům souběžně organizovaných seminářů zamyslet se nad současnými problémy vývoje i nad jejich řešením na úrovni okresů a škol a využít získaných

poznatků bezprostředně ke zpracování výročních zpráv a koncipování dalšího rozvoje v regionálních a místních podmínkách.

Jedním z obecnějších závěrů je upozornění na nebezpečí zahlcení dalšími nepřipravenými a nezdůvodněnými změnami. Hlavním řešitelem výzkumného projektu, zadaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, byl doc. ing. Antonín Malach, CSc. Výsledky výzkumu byly kromě realizované úspěšné oponentury objektivizovány na celostátní konferenci s názvem Systém řízení školství na přelomu tisíciletí v Brně. Pro vážnější zájemce odkazujeme na stodvacetistránkovou monografii s názvem Stav a perspektivy řízení českého školství, vydanou vydavatelstvím Masarykovy univerzity v roce 1997.

Závěry letošního výzkumu, který bude řešit další otázky spojené s řízením školství, budou prodiskutovány pedagogickou a širší veřejností na dvou konferencích: Obec a škola ve dnech 21.–22. října 1998 ve Strážnici a Vstup do Evropské unie a řízení školství ve dnech 5.–6. listopadu 1998 na zámku Kravsko u Znojma společně s rakouskými odborníky.

Antonín Malach

Současné otázky alternativního školství — Olomouc 1997

Pobočka České pedagogické společnosti v Olomouci se stejně jako v minulých letech podílela na přípravě a realizaci konference věnované otázkám alternativního školství.

Ve dnech 16.–18. října 1997 se na PdF UP v Olomouci sešli učitelé všech stupňů škol z ČR, Maďarska, Polska, Slovenska, Slovinska, dále pak pracovníci školských úřadů a jiných institucí (celkem 110 účastníků, z toho 33 zahraničních) na 7. mezinárodní konferenci SOAŠ (Současné otázky alternativního školství). Jednání tématem „přínos alternativních škol k rozvoji školské soustavy“ navázalo na předcházející ročníky. Odeznělo celkem 52 referátů v plénu a sedmi sekcích, které budou publikovány ve sborníku z konference. V průběhu konference vystoupili zástupci Open Society Fund Praha ve dvou workshopech, kde prezentovali kurikulum „Začít spolu“.

Učitelé vysokých škol ukázali, jak se promítají otázky alternativnosti vzdělávání do pregraduální a postgraduální přípravy učitelů. Zde již byl zřetelný rozdílný přístup jednotlivých zemí k uvedenému problému i rozdílnost přístupů vysokých škol v ČR. Kolegové z vysokých škol ve Slovinsku sledují ve svých převážně empirických výzkumech specifické oblasti výchovy a vzdělávání (tělesná, hudební, literární a jiná výchova). Maďarská škola

byla zaměřena alternativním programem na rozvoj dovedností učitele k vytváření vztahů žáků ke společnosti a k přírodě. Učitelé ze Slovenska ukázali na aplikaci zahraničních modelů v základních školách. Nejobsáhleji se problematice alternativnosti vzdělávání věnují polští kolegové. Ti podávali zprávy nejen o užívaných metodách, ale uváděli i výsledky srovnání výkonů (projevů) žáků alternativních a standardních škol. Jejich vystoupení obsáhla vzdělávací proces od předškolního věku až po vysokou školu. Učitelé z českých vysokých škol dokumentovali, jak je věnována pozornost alternativním modelům výuky přímo v přípravě budoucích učitelů (systematická příprava či výcvik jako součást studijního programu, volitelný předmět, nebo izolované specifické příklady alternativních postupů jednotlivých učitelů, kteří vedle standardních postupů učení se žáků při výuce metodik prezentují alternativní přístupy v jednotlivých vyučovacích předmětech).

V diskusích k předneseným referátům i k realizovaným workshopům zněla zřetelná otázka „Jak dál v alternativním vzdělávání a výchově?“ Praxe potvrzuje, že alternativní koncepce školy, postupy se pozitivně promítají do osobnosti žáka především v nonkognitivní složce — v jeho úrovni komunikace, mravním rozvoji, v úrovni samostatnosti a odpovědnosti, v jeho tvořivosti, v úrovni seberealizace, v chuti učit se, ale tím také ve stylu učení žáků. To však přináší vyšší nároky na učitele. Ve školách s alternativním přístupem (zvláště na konci prvního stupně ZŠ) začíná být patrný rozpor mezi žádoucím a zřetelně pozitivním rozvojem osobnosti žáka právě v nonkognitivní oblasti a mezi vyššími stupni školy požadovanou sumou vědomostí. Učitelé vyšších ročníků základní školy nejsou připraveni navázat na práci 1. stupně a rozvíjet dál dosud vytvořené kvality žáka a jejich prostřednictvím přispívat i k rozvoji kognitivní složky v jejím celém spektru. Jde o problém kontinuity či návaznosti jednotlivých stupňů naší školy, o problém cílů vzdělávání a jeho efektivity, problém organizace a podmínek pro vzdělávání, časovou náročnost aj. Celým repertoárem naznačených problémů se konference stala výzvou pedagogům (teoretikům i učitelům škol, řídicím pracovníkům ve školství apod.) ke srovnávacím studiím, k longitudinálním výzkumům, které by objektivizovaly přínos jednotlivých koncepcí vzdělávání pro komplexní rozvoj osobnosti žáka v našich měnících se společenských podmínkách. Tvořiví a hledající učitelé jsou schopni vnímat teoretické výstupy z prezentovaných dílčích výzkumů a jsou dokonce schopni se na nich bez větších obav podílet. Jsou schopni nést riziko hledání optimálních cest ve výchově. Současným začínajícím učitelům nechybí suma vědomostí (teorie) z vědních oborů, ale potýkají se s jejich aplikací nebo metodickým zpracováním při rozvoji svých žáků. Je patrné, že ne všichni jsou na cestu nesnadného hledání optimálních přístupů žádoucích pro žáka i společnost

vybavení. Zde opět konference nastolila otázku vysokým školám, jak rozvíjet a připravovat osobnost budoucího učitele na stálé střetávání se běžné tradiční praxe se zcela novými pro učitele náročnými přístupy, které by měly umožnit optimální a v humánním klimatu probíhající rozvoj osobnosti žáka a studenta, jenž bude žít a pracovat v příštím tisíciletí.

Katedra pedagogiky s celoškolskou působností na PdF UP proto na výsledky konferencí SOAŠ navazuje konferencí s mezinárodní účastí s tématem „Připravujeme učitele pro vstup do Evropy?“ (Pregraduální a postgraduální příprava učitelů) v květnu tohoto roku na PdF UP v Olomouci. Stejně tak na řadu otázek spojených s rozvojem naší školy naváže další konference tohoto pracoviště, která se bude konat ve dnech 16.–17. září 1998 a bude věnována tématu „Řízení školy a příprava školských manažerů“. I na těchto konferencích se budou aktivně podílet členové pobočky ČPds.

Dana Tomanová

Českoslovenství – středoevropanství – evropanství

Úvahy, svědectví a fakta k 80. výročí vzniku ČSR.

Uvažujete o české, slovenské a středoevropské otázce? Bilancujete náš polistopadový vývoj? Je podstata odkazu T. G. Masaryka, M. R. Štefánika, E. Beneše a dalších zakladatelů, tvůrců a obránců Československa překonaná, nebo je nadále aktuální, nadčasová a univerzální? Známe vůbec realistické, humanitně demokratické tradice a osvědčené koncepce naší státnosti? Jsme na ně hrdí? Umíme na ně navazovat? Bude 21. století více demokratické, nebo autokratické? Jsou východiska ze současné krize naší i světové? Nehrozí lidem i bída duchovní? V čem spočívá demokratická správa a samospráva a co ji ohrožuje? Dokážeme spojit svébytnost se vzájemností a svobodu s odpovědností? Odpovídá druhé dělení Československa spíše našim, nebo cizím zájmům? Známe a uplatňujeme své oprávněné zájmy? Neoslabilo naše oddělení stabilitu a demokratizaci střední Evropy? Nehrozí např. nové rozdělení Evropy a světa i na moravsko-slovenském pomezí? Dočkáme se rovnoprávné demokratické unie i ve střední a východní Evropě, kterou projektoval již T. G. Masaryk? Čeká nás vzájemné kulturní obohacování, nebo odcizování? Směřujeme k životu udržitelnému a kvalitnějšímu, nebo k odumírání lidskosti a ke zkáze? Mají se národy rozplynout v globální uniformitě jako kostka cukru? Znáte návrh Charty lidské odpovědnosti, připravený pro OSN? Hledáte nejnovější údaje, srovnávací tabulky a geopolitické přehledy zemí soudobé Evropy? Zajímají Vás osudy našich

a dalších středoevropských národů v historických i všelidských souvislostech?

Na tyto a další podobné otázky odpovídá v knize téměř 150 předních odborníků, uznávaných osobností, vysokoškolských profesorů a vedoucích pracovníků akademií ČR, SR, československého exilu, Evropy i USA.

Publikace navazuje na rozebrané tituly: *Idea Československa a střední Evropa s přílohou Tři čtvrti století Československa*. Brno, Doplněk a Konvoj 1994, 1995. 312 a 68 s. — *Českoslovenství, součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy*. Brno, Konvoj 1996. 432 s. Barevná obálka nové publikace reprodukuje velký, střední a malý znak ČSR.

Knih vychází v omezeném nákladu, na běžném knižním trhu nebude. Můžete ji získat na těchto adresách:

Výbor 80. výročí ČSR, B. Blížkovský, Milénova 12, CZ 638 00 Brno, tel. 05/52 82 95

Knihkupectví Fišer, Kaprova 10, Jilská 1, FF UK, Praha, tel. 02/232 07 33

Knihkupectví Jana Šabaty, rektorát Masarykovy univerzity, Žerotínovo nám. 9, 601 77 Brno 2, tel. 05/4212 8382.

Knihkupectvo ART FÓRUM, Kozia 20, 811 03 Bratislava.

Univ. prof. PhDr. Bohumír Blížkovský, CSc.

za odborné předsednictvo, redakci a „Výbor 80. výročí ČSR“